

Araştırma Makalesi

Eşiksellik ve Komünitas Kavramları ile Lütü Kaleli'nin Görgü Romanındaki Alevi Ritüellerine Bakış

A Look at the Alevi Rituals in Lütü Kaleli's Novel Görgü with the Concepts of Liminality and Communitas

Adem GÜRBÜZ¹

¹ Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ademgurbuz@bingol.edu.tr

Öz: Eşiksellik ve komünitas kavramları, W. Turner tarafından geliştirilen ve geçiş ritüellerini açıklamak için başvurulan bir teoriyi ifade eder. Ritüelleri ayrılma aşaması, eşik dönemi ve tekrar bir araya gelme şeklinde üç aşamaya ayıran Turner; eşik evreye odaklanır. Bu aşamadaki katılımcıların ortak özellikler gösterdikleri, kötülüklerden arındıkları, kendi aralarında dayanışma içerisine girdikleri ve bir komünitas oluşturdıkları sonucuna ulaşır. Bu çalışma Lütü Kaleli'nin Görgü romanındaki Alevi ritüellerine Turner'ın geçiş ritüelleriyle bakmayı amaçlamaktadır. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmış, Görgü romanı ritüel odaklı olarak okunup fişlenmiştir. Daha sonra ise tespit edilen ritüellerin Turner'ın teorisiyle açıklanıp açıklanamayacağı sorgulanmıştır. Çalışma sonucunda romandaki birçok ritüelin Turner'ın ifade ettiği eşiksel evrede gerçekleştiği ve katılımcıların bir sonraki evre olan toplumla/grupla birleşmeye/bütünleşmeye hazırladığı tespit edilmiştir. Örneğin cemlerdeki bir araya gelmenin komünitas olarak değerlendirilebileceği; cem ayinlerindeki saz, semah, musahiplik, lokma sunumu vb. birçok ritüelin eşik evrede katılımcıların arındırma, dayanışma içerisine sokma, kutsala ulaştırma, statüsüzleştirme ve bir üst evreye hazırlama gibi işlevler üstlendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eşiksellik, Komünitas, Turner, Ritüel, Görgü, Alevilik.

Abstract: The concepts of liminality and communitas refer to a theory developed by W. Turner and used to explain rituals of transition. Turner, who divides rituals into three stages as the separation stage, the liminal period, and reunion, focuses on the liminal stage. He concludes that the participants in this stage display common characteristics, are purified from evil, enter into solidarity among themselves, and form a communitas. This study aims to examine the Alevi rituals in Lütü Kaleli's novel Görgü through Turner's rituals of transition. The study used the document analysis method, and the novel Görgü was read and mapped from a ritual-focused perspective. Then, it was questioned whether the identified rituals could be explained by Turner's theory. As a result of the study, it was determined that many rituals in the novel take place in the liminal stage mentioned by Turner and prepare the participants for the next stage, unification/integration with the society/group. For example, the coming together in cem rituals can be considered communitas; it has been observed that many rituals in the Cem rituals such as saz, semah, musahiplik, lokma presentation etc. undertake functions such as purifying the participants in the threshold stage, bringing them into solidarity, reaching the sacred, de-statisfying them and preparing them for the next stage.

Keywords: Liminality, Communitas, Turner, Ritual, Görgü, Alevism.

Atıf: Gürbüz, A. (2026). "Eşiksellik ve Komünitas Kavramları ile Lütü Kaleli'nin Görgü Romanındaki Alevi Ritüellerine Bakış". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 10(1): 133-146.

DOI: 10.31465/eeder.1814456

Geliş/Received: 31.10.2025

Kabul/Accepted: 16.01.2026

Yayın/Published: 25.03.2026

Extended Abstract

Alevism is a belief system whose roots date back to the time of the Prophet Muhammad (peace be upon him) and whose core principle is the love and glorification of Imam Ali. Adherents to the Alevi belief system are required to participate in cem ceremonies at least once a year, to reflect on the year, to make amends for past mistakes, to renew their confessions, and so on. These practices are often performed during cem ceremonies under the guidance of Alevi dedes and in a ritualistic atmosphere. Each ritual in the ceremony has a specific time, place, method, and form. In this context, almost all events and elements in cem ceremonies are performed within a specific ritual framework.

This study aims to interpret the Alevi rituals in his novel *Görgü*, which depicts an Alevi village, through Turner's concepts of liminality and communitas. Turner, who conducts research on African tribes, argues that many rituals he encounters there are universal and serve a specific purpose. In this context, he considers liminality as a transitional phase in the middle of a ritual. He uses communitas as a concept that expresses the solidarity among group members who are together in the liminal phase. Turner argues that many rituals he encounters in social structure consist of three stages: pre-liminal, liminal, and post-liminal, and he supports this thesis with numerous example rituals.

As a narrative genre, the novel explores events that have occurred or are likely to occur. It is fictional and not necessarily based on reality. Science fiction, fantasy, and other genres, in particular, are far removed from reality. However, historical, documentary, biographical, and social novels reflecting their time period bear traces of many aspects of social life, such as economy, religion, tradition, dress, and so on. Lütfi Kaleli's novel *Görgü* portrays the rural area of Malatya, where the author was born and raised. The novel, which exhibits a didactic approach, illustrates many rituals related to Alevi beliefs and traditions.

As an anthropological concept, liminality refers to being in the midst of a ceremony, rite, or ritual. Because participants begin the ceremony at this stage, they are neither in their previous status nor in the new status they hope to attain after the ritual. In this context, liminality symbolizes a transitional phase. During liminality, ritual subjects are in a kind of limbo, a void or liminal space between inside and outside, neither themselves nor others. The concept was first used by the French ethnographer Van Gennep as a stage in "rites of passage". It was later developed by the British anthropologist Turner and applied to numerous rituals.

In his 1909 work "Les Rites De Passage", Van Gennep argued that rites of passage consist of three stages: separation, threshold, and reunion. The separation stage refers to the individual or groups detachment from a previously established point, position, status, situation, or cultural condition within the social structure. Ritual subjects experiencing the separation process break away from standard social norms, embark on a journey, undergo purification, or leave their community. Ritual participants possess ambiguous qualities during the second stage, the "liminal period", following this stage; they may possess only some or none of the expected behaviors. In the third stage, the transition is completed with reunion or reunification. At this stage, ritual participants have reached the stage where they can fulfill the expected behavioral patterns/responsibilities. Ritual subjects in this stage are expected to behave in accordance with binding traditional norms and ethical standards.

When the rituals in the narrative are approached through Turner's concepts, it is determined that many rituals in the novel occur in the liminal phase and prepare the participants for the next phase: integrating/joining with the society/group. Turner's rhetoric of complete obedience to the elder and senior member of the group in the liminal phase appears in Alevi rituals as submission to the dede/preacher. Turner's ritual of seeking refuge in sacred powers and offering offerings to them in the liminal phase is reflected in the novel as shrine visits and sacrifices for healing. Turner posits that the liminal phase purifies the participants from evil. In the novel, this is reflected in the Alevi dedes sufi advice and his guidance towards goodness/truth, virtue/justice. The participants in the liminal phase demonstrate unity and solidarity, forming a communitas. This is reflected in the narrative as the participants in the cem ceremony acting with the same sentiments and uniting. Indeed, in the novel, cem ceremonies weed out members who disrupt the community, isolate them through a system of indulgence, and welcome back those who have

absolved themselves of their mistakes. The saz and semah performances, and the rituals of musahiplik in the narrative also serve to contribute to the unity within the community and prepare the subjects in the liminal phase for the next stage.

Ultimately, the concepts of liminality and communitas that Turner introduces to explain rites of passage appear to parallel many Alevi rituals in the narrative. In this context, the rituals can be considered to share many similarities, including their origins, precedents, and aftermaths, the values they symbolize, the purposes they serve, the solidarity they foster among participants, and so on.

Giriş

Alevilik, temel esas olarak İslamiyet'e dayanan; bununla birlikte kendine özgü inanç sistemleri, gelenek ve görenekleri, ritüelleri, yaşam biçimleri vs. olan bir dinî öğretilerdir. Kelime anlamı; Ali'nin yolundan gidenler, Ali'nin evine bağlı olanlar, Ali'yi sevenler olarak açıklanabilir. "Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Hz. Ali'nin halife olmasını isteyen, onu imam kabul eden, daha sonra ise Şii-Batini inançlara bağlananların tümüne Alevi denilmiştir" (Dedekargınoğlu, 2010: 328). Alevilik Anadolu topraklarında Hacı Bektaş-ı Veli öncülüğünde yayılmıştır. Bu inanç sistemi Hak-Muhammed-Ali üçlemesini yüceltir, Hz. Peygamber'in (sav) ehlibeytine özel değer verir; Hz. Ali'nin yiğitliklerini ön plana çıkarır, özellikle Hz. Hüseyin ve Kerbela olayını dikkatlere sunar. Saz ve cem gibi çeşitli ritüellerle ön plana çıkan Alevilik; İslamiyet'in farklı bir yorumu, Anadolu coğrafyasının gerçekliği ve kültürel zenginliği olarak değerlendirilebilir.

Genel olarak edebiyat, özelde ise kurmaca bir anlatı türü olarak roman; toplumsal yaşamdan tamamen kopuk değildir. Edebî eser, çağının tanığı veya belgesi olma işlevi görür. Romancı, eseriyle yeni ve farklı bir dünya kurar; ama kurduğu bu dünya hayattan tamamen kopuk değildir, hayatla iç içedir (Timur, 2009: 2097). Mehmet Kaplan'a göre "yaşanılan hayat, sanatı besleyen en büyük kaynaktır" (2006: 179). Bu bağlamda bir anlatı türü olarak roman, içinde bulunduğu toplumun kültürel, ekonomik, sosyal, inanç vb. soyut ve somut kültürel varlıklarından izler taşır. Lütü Kaleli'nin *Görgü* romanı da toplumsal yönü ağır basan bir eserdir; Anadolu toplumundaki Alevi ritüellerini, gelenek ve göreneklerini yansıtan önemli bir anlatıdır.

Romancı, hikâyeci, araştırmacı, çocuk edebiyatı yazarı olarak bilinen Lütü Kaleli; Alevi kimliğiyle tanınan bir yazardır. 1990'dan itibaren Alevi-Bektaşilerin dernekleşme hareketini yürütür, Alevi-Bektaşî Eğitim ve Kültür Vakfı genel başkanlığını yapar. 1993 yılında Sivas Madımak Otelinde Aziz Nesin ile aynı odada kalan sanatçı, Madımak Olaylarına şahit olur. Araştırmalarından dolayı 1994'te Türkiye Yazarlar Sendikası Onur Plaketi alır. Aynı yıl Hacı Bektaş Veli Dostluk ve Barış Ödülünün ilk sahibi olur (Parın, 2020: e-kaynak). Kaleli, eserlerinde toplumsal sorunları, "bildiği konuları, bildiği çevreyi zorlamadan uzak" (1972: 5) bir şekilde işler. Eserlerindeki yer ve kişi isimleri, şive vb. unsurlar, anlatılan bölgenin gerçekleriyle uyumludur. Malatya doğumlu olan yazar, eserlerinde çoğunlukla Doğu Anadolu Bölgesi'nin yaşam şartlarını, gelenek göreneklerini vb. işler.

Görgü romanı, Alevi ritüellerinin yoğun bir şekilde işlendiği bir kurguya sahiptir. Olay, halkı Alevi olan bir dağ köyünde geçmektedir. Yöre halkı inanışlarına, gelenek ve göreneklerine katı bir şekilde bağlıdır. Anlatının başında roman karakterlerinden Kel Ali'nin harmanı yakılır; fakat olay bir türlü açığa çıkarılamaz. Kel Ali, eskiden husumetli olduğu komşusu Murtaza'dan şüphelenir; ama delil bulamadığı için bunu ispatlayamaz. Köylü el ele vererek Kel Ali'ye yardım eder ve onun bu süreçte yaşamını sürdürmesine imkân tanır. Bu arada Murtaza'nın kardeşi Celal, Kel Ali'nin kızı Güllü'ye talip olur; fakat Murtaza bu evliliğe izin vermez. Bunun üzerine Celal, Güllü'yü kaçırmak için İstanbul'a yerleşir. Bunun üzerine annesi İmmihan onulmaz hastalıklara kapılır, hastanelerde tedavi bulamaz ve Alevi inanışının kutsal saydığı türbeleri ziyaret ederek

şifa bulur. Anlatının sonunda ise esere ismini veren “görgü cemi” yapılır. Bu cem sırasında birçok Alevi ritüeline yer verilir. Kel Ali’nin harmanını yakan Murtaza da bu cem sırasında suçunu itiraf eder ve af diler. Çünkü Alevi inancında kul hakkı yiyenlerin ceme katılması mümkün değildir. Romanda her fırsatta bu vb. birçok Alevi ritüeli işlenmiş ve eser üzerinden Alevi öğretileri/yaşam koşulları yansıtılmıştır.

Aleviliğin Türk romanındaki yeriyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında konuyla ilgili bir doktora tezi, bir kitap, bir yüksek lisans tezi ve bir veya birkaç romanın örneklem olarak seçildiği makaleler bulunmaktadır.¹ Bahsi geçen eserler, Aleviliğin roman türündeki yansımalarını tespit edebilmek adına kıymetli çalışmalardır. “Eşiksellik ve komünitas” kavramlarından hareketle müzik, gelenek, ritüel, ziyaret yerleri vb. unsurların yorumlandığı makaleler yazılmışsa² da bir anlatı türünün bu kavramlardan yola çıkılarak incelendiği herhangi bir çalışmaya tesadüf edilmemiştir. Bu bağlamda ilk olma hüviyeti taşıyan eldeki çalışma, örneklem olarak seçilen bir roman türündeki ritüelleri “eşiksellik ve komünitas” kavramlarıyla incelemek suretiyle alana katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Görgü romanındaki Alevi ritüellerini Turner’ın “eşiksellik ve komünitas” kavramlarıyla incelemeyi amaçlayan bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi; araştırmada birincil kaynak olarak kitap, dergi, gazete, roman gibi dokümanların toplanmasını ve analiz edilmesini esas alan bir yöntemdir. Çalışmada birincil kaynak olarak *Görgü* romanı alınmış ve eserdeki Alevi ritüelleri tespit edilmiş, daha sonra ikincil bir araştırmayla bu tespitler Turner’ın “eşiksellik ve komünitas” kavramlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Eşiksellik ve Komünitas Kavramları

Antropolojik bir kavram olarak eşiksellik; bir tören veya ayinin ortasında olmayı ifade eder. Katılımcılar bu aşamada törene başladıkları için ne eski statülerinde ne de henüz kazanacaklarını umdukları yeni mevkilerindedirler. Bu bağlamda eşiksellik, geçiş aşamasını simgeler. Ritüel özneleri eşiksellik döneminde bir nevi araftadır, içeri ile dışarı arasında bir boşlukta veya eşiktir, ne kendisidir ne de başkasıdır. Kavram, önce Fransız etnograf Van Gennep tarafından “geçiş ritleri”nin bir aşaması olarak kullanılır. Daha sonra ise İngiliz antropolog Turner vasıtasıyla geliştirilerek birçok ritüele uygulanır.

Van Gennep, 1909 tarihli *Geçiş Ayinleri* adlı çalışmasında geçiş ayinlerinin “ayrılma, eşik ve bir araya gelme” olmak üzere üç aşamadan meydana geldiğini savunur. Ayrılma aşaması, bireyin veya grubun toplumsal yapıda var olan daha önceki bir sabit nokta, konum, statü, durum veya kültürel koşullardan kopmasını ifade eder. Ayrılma sürecini yaşayan özneler, standart toplumsal normlardan kopar, bir nevi yola çıkar, arınır veya mensubu olduğu topluluktan ayrılır. Ritüel katılımcıları bu aşamadan sonraki ikinci aşama olan “eşik dönemi” boyunca muğlak niteliklere sahiptir; kendisinden beklenen davranışların sadece bir kısmına sahip olabileceği gibi hiçbirine de sahip olamayabilir. Üçüncü evrede ise tekrar bir araya gelme ya da birleşme ile geçiş tamamlanır (Turner, 2018: 95-96). Katılımcılar bu aşamada kendilerinden beklenen davranış kalıplarını/sorumluluklarını yerine getirebilecek aşamaya ulaşmıştır. Bu evredeki ritüel öznelerinin bağlayıcı olan geleneksel normlara ve etik standartlara uygun davranması beklenir.

Turner, eşikteki kişilerin davranışlarını kaçınılmaz bir muğlaklık olarak tasvir eder. Çünkü bu bireyler, toplumsal normların kendilerinden beklediği sınıflama ağına takılmazlar. Ne burada ne

¹ Bk. (Dikmen, 2025), (Erseven, 2005), (Sarkin, 2014).

² Konuyla ilgili belli başlı makaleler için bk. (Yılmaz, 2020), (Tüncer, 2021), (Küçükaksoy, 2017), (Güven, 2018), (Kınlı ve Yükselsin, 2016), (Kaptan, 2025), (Akçakmak, 2021).

oradadırlar; yasa, gelenek ve törenlerce belirlenip sıralanan konumların ne birinde ne ötekindedirler. Dolayısıyla eşikte olma; çoğu kez rahimde olmaya, ölüme, görünmezliğe, karanlığa, yabana, biseksüelliğe, ay veya güneş tutulmasına benzetilir. Eşik özneleri; statü, mal, rütbe, makam, rol, kılık kıyafet ve akrabalık sistemindeki konumlarından, kısacası onları diğer adaylardan ayırabilecek her şeyden soyutlanır. Davranışları normalde pasif ya da alçakgönüllücedir, eğitmenlerine tam itaat göstermeli ve bu süreçte kendilerine verilen cezaları sorunsuzca kabullenmelidirler (Turner, 2018: 96). Ritüel öznelerinin bu türden davranışları, onları bir sonraki aşama olan bir araya gelme ya da tekrar birleşme aşamasına getirir. Böylece özne, tekrar şekillenir, yeni özelliklerle donanır, grup normlarına uygun hâle gelir ve eşik aşamasında dışarıda bıraktığı özelliklerine yenilerini ekler.

Eşiksellik kavramını geliştiren Turner, bu dönemi bir tür arınma dönemi olarak görür ve birçok yönden idealize eder. Eşikte olmanın özellikleri ile statü sistemine dâhil olunan özellikleri karşılaştıran yazar, bu dönemi karşıtlıklar üzerinden açıklar. Buna göre eşik evresinde eşitsizlik yerine eşitlik, adlandırma yerine isimsizlik, mülkiyet yerine mülkiyetsizlik, statü yerine statüsüzlük, yapı yerine komünitas, cinsel perhiz yerine cinsellik, cinsiyet farklarının azamiye çıkması yerine cinsiyet farklarının asgariye inmesi, bencillik yerine bencil olmama, sadece üstlere itaat yerine tam itaat, dünyevilik yerine kutsallık, konuşma yerine sessizlik gibi kavramlar ön plana çıkar (Turner, 2018: 108-109). Eşiksel evredeki katılımcılar arasındaki ilişkiye dikkat çeken Turner, bu aşamada eşikteki öznelerin kendi aralarında bir yapı kurduklarını savunur ve “komünitas” adlı bir kavram ortaya atar.

Latince yoldaşlık anlamına gelen “comitatus”tan türeyen komünitas, eşik evre sırasında ayin gerçekleşirken insanların tüm hiyerarşik kalıpları yıktığı ve farklı bir toplumsal yapı oluşturdukları birlikteliğe ve bundan doğan birliktelik hissine verilen addır. Komünitas kavramında bir bölge ya da genel bir topluluk kavramından ziyade, ritüel içinde oluşmuş zorunlu bir birliktelikten söz edilebilir. Komünitas geçiş ritleri içinde yer alan bir toplumsallaşma şeklidir ve günlük yaşamdaki kuralların bir süreliğine ortadan kalktığı veya askıya alındığı durumlarda ortaya çıkar (Küçükaksoy, 2017: 1736). Komünitas, eşiksellik evresindeki grubun yapılanmamış veya ilkel biçimde yapılanmış ve göreceli farklılaşmamış cemaat hâlini hatta ayinsel yaşlıların yetkesine birlikte boyun eğen eşit bireyler cemaatini simgeler (Özbudun vd., 2005: 286). Turner, eşiksel evrede ortaya çıkan komünitası “kendiliğinden, normatif ve ideolojik” olmak üzere üçe ayırır ve şu şekilde açıklar:

“1) Varoluşsal ya da kendiliğinden komünitas; bugün hippilerin ‘happening’ diyeceği, William Blake’in ise ‘uçup giden kanatlı an’ veya daha sonraları ‘bütün erdemsizliklerin bağışlanması’ diye niteleyebileceği oluşuma yakındır; (2) normatif komünitas, yani zamanın etkisiyle, kaynakları seferber ve organize etme gereğiyle ve bu hedefler gerçekleştirilmeye çalışılırken grubun üyeleri arasında toplumsal kontrolün sağlanma zorunluluğuyla, varoluşsal komünitasın kalıcı bir toplumsal sistem içinde örgütlendiği komünitas ve (3) ideolojik komünitas: Varoluşsal komünitaya dayalı çeşitli ütöpik toplum modelleri için kullanılabilecek bir niteleme” (2018: 136).

Turner’ın komünitas türleri arasında belirttiği varoluşsal ya da kendiliğinden komünitas, geçici durumları ifade eder, toplumsal yaşamda her an oluşabilir ve kısa süre içerisinde dağılır. Grup üyeleri arasında duygu birlikteliği yoğundur. İkinci tür olan normatif komünitas, belli bir amaç doğrultusunda bir araya gelen grupları kapsar. Cemaatler, partiler, müzik grupları vs. bu türden topluluklar olarak değerlendirilebilir. İdeolojik komünitas ise ütöpik özellikler taşır. Turner, ideolojik komünitaya “Gonzalo’nun devletini” (2018: 140) örnek olarak verir. Eserde ütöpik bir cennet tasviri yapılmaktadır.

2. Eşiksellik ve Komünitas Kavramları ile Lütfi Kaleli'nin *Görgü* Romanındaki Alevi Ritüellerine Bakış

Görgü romanı, Elazığ-Malatya arasında bir Alevi köyü olan Adak köyünde geçmektedir. Köy halkı, geleneksel bir yaşam tarzı sürdürmekte, tarım ve hayvancılıkla geçinmektedir. Köyde, Alevi inancının yansımaları birçok ritüelle karşılık bulmaktadır. Bunlardan biri büyüklere/ululara saygı gösterisinde bulunmaktır. Anlatıda Alevi inaniş ve geleneğinin bir gereği olarak bilge, yaşlı ve yüce kişilere yönelik bir saygı davranışı olarak “ayak mühürleme” ritüeli gerçekleştirilir. Mevlevilikte ve çeşitli tarikatlarda da karşılığı olan bu kavram; sağ ayağın başparmağını, sol ayağın başparmağı üzerine koyup saygıyla durmayı ifade eder. Bu duruma “mühr-pây durmak” da denir. Ayağını mühürleyen kişi, sağ elini göğsünün üzerine, sol elini sol tarafına doğru aynı vaziyette koyar veya sağ üstte olmak üzere parmaklar açık, eller ve parmaklar düz olarak sağ elini sol, sol elini de sağ omuzunun üstüne koyar; parmaklar, omuzları kavrar. Bu duruma, “niyaz vaziyeti” denir (Gölpınarlı, 1963: 8).

Anlatıda bu ritüel karşılık bulur. Roman kahramanlarından yaşlı ve bilge karakter Musa Dayı, kız istemek için bir eve gider. Orada hizmet eden delikanlı, Musa Dayı'nın karşısında Alevi inanişinin bir gereği olarak ayak mühürler ve daha sonra çay ikramında bulunur. Anlatıcı, bu sahneyi şu şekilde tasvir eder: “Sağ ayağını sol ayağının yanına getirip, sağ ayak başparmağını, sol ayak başparmağının üzerine koydu. Belini hafifçe eğip saygıyla sundu çayı” (Kaleli, 1972: 52). Romandaki ayak mühürleme davranışı, hem inaniş hem de gelenek boyutu olan bir eylem olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu davranış yoluyla karşısında ayak mühürlenene kişi, inaniş ve geleneksel olarak yüceltilmiş olur.

Turner'e göre eşiksel evrede grubun yaşlı ve kıdemli üyeleri kutsala giden yolda aracılık işlevi görür (2018: 37). Onlar, saygı görmeye/gösterimine en layık kişilerdir. Bu aşamada grup üyelerinin statüsüzleşmesi, arınması, yükselmesi için tam bir itaat içerisinde bulunmaları şarttır. Bu bağlamda romandaki ayak mühürleme ritüelinde yüce/ulu kişiye tam bir teslimiyet gösterisinde bulunulur ve onun emrine amade olunur.

Romanda türbe/mezar ziyareti yoluyla şifa bulma inanişine dönük ritüeller de dikkat çeker. Türk kültür tarihinde atalar kültü ve ata ruhlarına saygı ile bağlantılı olarak kutsiyet atfedilen mezarlar, dinî folklorda da önem arz eder (Harmancı ve Otyakmaz, 2023: 533). Türbe ve yatır geleneği, Anadolu Alevilerinde sürdürülen önemli etkinlikler arasındadır. Bunda kültürel, dinî, tarihî bağlar etkilidir. Bu gelenekte sadece türbe ve yatırlar değil; dağ, tepe, su, ağaç vb. unsurlar da ziyaret edilebilir. Geleneksel Anadolu Aleviliğinde dede, baba, pir ve erenlerin türbelerini ziyaret etmek teşvik edilen davranışlardır (Rençber, 2014: 209-210). Burada amaç mezarda yatan yüce/kutsal kişiden/varlıktan aracılık istemek, onu vesile kılmak ve bu yolla arzularına kavuşmaktır. Turner, Nedmbu kabileleri üzerine yaptığı araştırmada topluluk üyelerinin şifa bulmak amacıyla ağacın önünde dualar ettiklerini ve böylece ağaçtaki sağlıklı özelliklerin hastaya geçtiğine inandıklarını anlatır. Yine bu ritüeller sırasında çeşitli varlıkların kurban edildiğine ve böylece Tanrı'nın rızasının arandığına işaret eder (Turner, 2018: 35- 43). Bu bağlamda ziyaret ritüeli, ölüm ile sağlıklı yaşam arasında eşik evresinde olan hastaların başvurduğu bir gösteri şekli olarak değerlendirilebilir. Katılımcılar, bu yolla eşik aşamasından çıkıp grupla bütünleşmeyi ve şifa bulmayı temenni eder.

Aleviliğin teşvik ettiği erenlerin türbelerini ziyaret etme ritüeli, romanda İmmihan'ın hastalanması üzerine karşılık bulur. İmmihan, kızı Güllü'nün kaçarak evlenmesi üzerine onulmaz bir hastalığa yakalanır. Hastaneye götürülür; fakat şifa bulamaz. Bunun üzerine çevredekiler, onun hastalığının ancak türbe ziyaretleriyle iyileşebileceğini söyler. Fon karakterlerden Tamo

Kadın, “İmmihan’ınki ziyaret işi. Bir gerçeğe, bir evliyaya yüzün süreceksin, teslim edecek kendini. Ahan Hasan-ı Basra, şurdan şuraya iki adımlık yer. Varın götürün, atın üstüne, teslim edin o mübareğe” (Kaleli, 1972: 88) sözleriyle İmmihan’ın çaresinin türbe ziyareti olduğunu söyler. Köylüler, İmmihan’ın şifasının ziyaretlerde olduğu konusunda hemfikirlerdir. Bunun üzerine kurbanlık bir koyun alınır ve “Ya Hasan ı Basra! Dertlilere derman, hastalara şifa senden” (Kaleli, 1972: 91) söylemiyle yola çıkılır. İmmihan türbeye vardığında bir saygı göstergesi olarak kapının eşiğine yüzünü sürer, sürünerek içeri girer ve kendini mezarın üstüne atarak “Medet, Mürvet senden” sözleriyle türbedeki “eren”i aracı kılarak Allah’tan şifa ister. Daha sonra tıpkı Turner’ın de işaret ettiği gibi Tanrı’yı memnun etmek için bir koyun kurban kesilir ve eti köylüye dağıtılır. Böylece ritüel tamamlanmış olur. Kurban etinden İmmihan da yer ve o andan itibaren şifa bulmaya başlar. Haftalardır yemek yiyemediği için takatsiz kalan İmmihan, yedikçe canlanır ve kendine gelir. Olay üzerine köylülerin türbe ziyaretlerine olan inançları daha da pekişir ve “Bu mübarek böyledir işte! Ayaksız gelip ayaklı gider hasta” (Kaleli, 1972: 95) sözleriyle evlerinin yolunu tutarlar. Bu bağlamda eserde türbe/ziyaret ritüeli; bir tür hurafe olarak değil, Allah’ın sevgili kullarının aracı kılındığı bir vasıta olarak görülür ve yüceltilir.

Türbe/mezar ziyareti, anlatıda Allah katında kutsal/yüce kabul edilen kişilerin aracı kılınması ve bu yolla şifa bulunması amacına hizmet eder. Gücsüzün/zayıfın dinsel figürler aracılığıyla kutsala ulaşma arzusunu sembolize eder. Ziyaret sırasında Tanrı adına kesilen kurban ritüeli ise “hem insanlar arasında hem de ilahi olan ile bağ kurmanın ve saygı göstermenin bir çeşidi olarak okunabilir” (Tüncer, 2021: 30). Her iki ritüel de Turner’ın kavramlarıyla açıklandığında eşiksel evredeki katılımcıların bir sonraki aşama olan “tekrar bir araya gelme ya da tekrar birleşme”ye ulaşma amacına hizmet eder. Özneler, türbe ziyareti ve kurban kesme yoluyla Tanrı’nın güvenini kazanacağını umar ve bu yolla eşiksel evreden çıkacaklarına inanır.

Anlatıda bir diğer Alevi ritüeli olan “görgü”ye de yer verilir. Görgü cemi; “hizmet görme cemi, baş okutma,” şeklinde de adlandırılır. Bu cemler çoğunlukla sonbahar kış aylarında her yıl düzenli olarak gerçekleştirilir. Aleviler, bu ayinde yıllık ikrarlarını yapar. Sorunları olan veya suç işleyen kişiler cemi yöneten dede tarafından dinlenir ve çözüm üretilir. Ayrıca cemler, Alevilerin gönüllü bir şekilde toplum önünde kendilerini temize çıkarması, hesap vermesi için de bir fırsattır. Görgüsü görülecek şahıslar daha sonra kurban keserek cemdekilere ikramda bulunur. Kırsal kesimde her köyde “dede veya pir” olmadığı için bu kimseler bir köye geldiklerinde köyün geniş bir evinde veya meydan odasında cem erkânı düzenlenir (Rençber, 2013: 198-199).

Alevilerin senede en azından bir kez görgüden geçmesi, kendini muhasebe etmesi, ikrarını tazelemesi genel olarak uygulanan bir ritüeldir. Dedeler, bunun için belli aralıklarla bölgelerini ziyaret eder veya davet edilir. Dede bir yere geldiğinde peyik (davetçi) adlı bir sözcü, bütün evleri dolaşarak dedenin teşrif ettiğini ve cem yapılacağını duyurur. Tören için cemevi veya geniş odalı bir ev hazırlanır. Tören, çoğunlukla perşembeyi cumaya bağlayan gece yapılır (DABF, 2008: 41). Görgü ceminde temel amaç, kişinin kendisini muhasebeye çekmesi, hatalarıyla yüzleşmesi, ikrar ve bir nevi tövbe etmesidir. Dolayısıyla görgü ritüelinin hem bireysel hem de toplumsal yönleri vardır. Hem bireyin inançla ilgili yönlerini geliştirir hem de birey ile toplum arasındaki problemlerin açığa çıkarılmasını ve çözülmesini sağlar.

Görgü cemleri, Turner’ın eşiksel evre ve komünitas kavramlarıyla açıklanabilir. Buna göre ceme katılanlar, bir tür arada olup arınma çabası içerisindeyler. Cemde günahlarından pişmanlıklarını dile getirecek, çeşitli zikirler ve ritüellerle eşiksel evreden çıkarak toplumla bütünleşeceklerdir. Yine bu bağlamda düşünüldüğünde görgü cemine katılanların kendi aralarında bir “komünitas” oluşturdukları değerlendirilebilir. Aynı amaç çerçevesinde bir araya gelen bu topluluk, eşiksel

evrede birlikte hareket eder ve günlük yaşamın rutin davranışlarını bir süreliğine de olsa bir kenara bırakır.

Ritüeller, “belirli zaman ve belirli mekânlarda” (Özbudun ve Uysal, 2012: 182) gerçekleşen uygulamalardır. Romanda görgü cemi, yukarıda bahsedildiği gibi geleneksel biçimiyle kışın gerçekleşir. Bir kış günü, köye Alevi dedelerinden biri gelir ve perşembe akşamı cem düzenlenir. Böyle bir misafir köyü teşrif ettiğinde bu tür törenler âdettendir ve köylülerden biri tüm köyü dolaşarak herkesi davet eder. Bu durum komünitas üyelerinin bir tür dayanışması veya çağırısı olarak değerlendirilebilir. Görgü cemi köy eşraflarından Muhtar Abdullah’ın büyük odasında gerçekleştirilir. Âdet olduğu üzere odanın başköşesinde Dede Sultan, onun sağ yanında cem törenini yöneten pir, sol yanında ise görgüsü yapılanlara ve dedeye yardımcı olan rehber oturur. Turner, komünitası “bir topluluk veya hatta ritüellerde söz sahibi olan büyüklerin genel otoritesine hep birlikte teslim olan eşit bireylerden oluşan bir birlik” (2018: 97) olarak tanımlar. Cemde bu komünitasta söz sahibi olan büyük, “Alevi dedesi”dir, grup üyeleri onun direktiflerine boyun eğerek ve yönlendirmeleri doğrultusunda hareket eder. Görgü cemi, Dede Sultan’ın şu nasihatıyla başlar:

“Alevilik erkânı, Muhammed-Ali yoludur... Eline, diline, beline sahip olmayı öğütler bu yol. Eline, diline, beline sahip olmayı insan olarak kabul etmez bu yol. Bu yol insan-ı kâmil yoludur. Bu kurallara uymayanlara büyük cezalar vardır.

Elinize doğru olacaksınız erenler! Hırsızlık etmeyeceksiniz. Elinizle koymadığınızı kaldırmayacaksınız. El ile sarkıntılık yapmayacaksınız. Sınır bozmayacaksınız. Gayrimenkule tecavüz etmeyeceksiniz. Başkasının ağacını kesmeyeceksiniz. Evini, harmanını, otunu, çarısını yakmayacaksınız. Başkasına ait hayvanlara eza cefa çekirtmeyeceksiniz...

Dilinize doğru olacaksınız: Bir kimseyi, diğer birine çekirtmeyeceksiniz. Yalan söylemeyeceksiniz. Gönül incitmeyeceksiniz. Küfür söylemeyeceksiniz. Koğ-kaybet etmeyeceksiniz. Verdiğiniz sözü yerine getireceksiniz. Yerine getiremeyeceğiniz sözü vermeyeceksiniz. Sır saklamasını bileceksiniz. Akte vefa göstereceksiniz...

Belinize doğru olacaksınız: Zinadan, livatadan zinhar kaçacaksınız. Nikâhlı karınızdan başkasını ‘Bacı’ olarak kabul edeceksiniz. Onları koruyacaksınız. İşte budur Muhammed-Ali yolu. Budur Hakk’a giden gerçek yol. Budur Hak ile Hak olmak” (Kaleli, 1972: 156).

Turner’ın eşiksel evre ve komünitasında; eşitlik, iyilik, statüsüzlük, erdemlilik, kutsallık vb. kavramlar ön plana çıkar (2018: 108-109). Yukarıdaki söylevde öne çıkan; arınma, ahlaki normlar, adalet, hak ve hukuk gibi unsurlar cem ritüelindeki komünitas üyeleri arasındaki birlik, beraberlik ve dayanışmayı sağlamaya çalışan bir işlev üstlenir. Alevi dedesinin nasihatinde öne çıkardığı ve Hacı Bektaş-ı Veli’ye atfedilen “eline, diline, beline sahip olmak” ilkesi hem İslamiyet’in³ ve Aleviliğin önceliği hem de evrensel ilkeler olarak değerlendirilebilir. “Buna el orucu, bel orucu, dil orucu da denilir” (Dedekargınoğlu, 2014: 36). Aleviliğin oldukça önemsendiği el-bel-dil üçlemesi, bütün Alevilerin uyması gereken ve uyulmadığı durumda faile toplumsal yaptırımlar getiren bir uygulamadır. Örneğin hırsızlık, zina vb. suçları işlemek; Alevi toplumunda suçlunun “düşkün” olmakla itham edilmesini ve yaşadığı toplumdan tecrit edilmesini gerektirir. “Aleviler, hak ve adaleti sağlamak amacıyla birtakım kurallar koymuşlardır. Bu kurallara uymayanlara, suç işleyenlere ceza verilmiş ve bu cezaya da düşkünlük denilmiştir” (Özbilgin, 2011: 411). Bu yolla düşkün kişinin hatasını fark etmesi, günahlarından arınması ve temizlenerek tekrar topluma katılması amaçlanır. Dolayısıyla romanda Alevi dedesinin ön plana çıkardığı “eline-beline-diline” sahip olma ilkesi; dinî ve toplumsal bir norm olarak kabul edilebilir.

³ İslamiyet’in konuyla ilgili ayet ve hadislerinin derlendiği bir dosya için bk. Keleş, Ekrem (2025).

Eserde, Alevi inancında kul hakkı yiyenlerin görgü cemine alınmayacağı da örneklenir. Bu durum, Turner'ın komünitas kavramında grup üyelerinin eğitimlerine tam itaat göstermesi ve kendilerine verilen cezaları şikâyet etmeden kabullenmesi gerektiği söylemiyle açıklanabilir. Ritüel öznelerinin yeni baştan şekillenmelerine ve yaşamdaki yeni konumlarıyla baş etmelerine olanak sağlayan ek güçlerle donanmaları ancak onların bir örnek duruma gelmesiyle sağlanabilir (Turner, 2018: 96- 97). Bu bağlamda komünitas üyelerine zarar veren kişiler, bizzat komünitas normlarıyla cezalandırılır veya düzeltilir. Romanda bu durum, köyde bir yangının çıkmasıyla yansıma bulur. Roman karakterlerinden Murtaza ve Sarı Veli, Kel Ali'nin harmanını yakar. Jandarmanın ve köylülerin tüm çabasına rağmen failer bulunamaz. O yılın kış mevsimi geldiğinde köye bir Alevi dedesi gelir ve görgü yapılacağı bildirilir. Bunun üzerine Murtaza ve Sarı Veli'yi büyük bir telaş kaplar. Çünkü kul hakkı yemişler, harman yakmışlardır. İkili bu süreçte büyük huzursuzluklar yaşar ve “Rızalık almalıyız Kel Ali'den. Yoksa bizi görgüye almazlar” (Kaleli, 1972: 186) diyerek Kel Ali'nin evine gidip helallik diler. Kel Ali, hakkını helal etmek istemez; çünkü harmanı yandığında büyük zorluklar çekmiştir. Fakat yukarıda belirtildiği gibi Alevi inancında hak yiyenler “düşkün” ilan edilir ve toplumdan tecrit edilir. Murtaza ve Sarı Veli de bu durumu bilir ve Kel Ali'ye şu şekilde yalvarır: “Kapına geldik, ocağına düştük, bağışla bizi... Biz peynir sen bıçak, nasıl kesersen kes. Yol düşkünü yapma bizi” (Kaleli, 1972: 187). Murtaza ve Sarı Veli, bu sözlerden sonra Kel Ali'nin elini öpüp ayaklarına kapanır, gözyaşı döker. Kel Ali de bunun üzerine onları affeder ve ceme katılmalarının önünü açar.

Yukarıdaki olayda görgü ceminin toplumsal işlevi ön plana çıkarılır. Alevilik, sadece ibadetle ilgili bir olgu değil; aynı zamanda mensuplarının toplumsal davranışlarına da yön veren bir inanç sistemidir. Nitekim üyelerinin sosyal yaşamda haksızlık yapmasını, haram yemesini, suç işlemesini yasaklar ve çeşitli yaptırımlar uygular. Böylece hem bir toplumsal barış sağlanır hem olası suçların önüne geçilir hem de işlenen suçlardan sonra bunun telafi edilmesi için teşvik edici uygulamalar ortaya çıkar. “Düşkünlük” kavramı da bu amaca hizmet eden bir ritüel olarak değerlendirilebilir. Düşkün ilan edilen kişi hatasını telafi edinceye kadar dışlanır, bu aşama onun için bir tür eşik evre olarak değerlendirilebilir. Bu aşamada çilesini tamamlayan düşkün kişi, daha sonra cemde yapılan bir törenle tekrar grupla bütünleşir/birleşir. Bu evre Turner'ın geçiş ritüellerindeki üçüncü evreye denk gelir ve katılımcının grupla tekrar bir araya gelmesini ve birleşmesini sağlar.

Romanda rastlanan bir diğer Alevi ritüeli, “lokma” törenidir. Alevi kültüründe “lokma” sunma, bir tür ibadet olarak görülür ve çoğunlukla dedelik/pirlik makamı tarafından yönetilir. Yemeğe başlama dedenin izni/onayı ve talimatıyla başlar. Bu durum lokmanın, pirin/dedenin himmetinin somutlaşmış göstergesi olarak da yorumlanabilir. Dua neticesinde lokma yeme, manevi sağaltıcı işlevi de düşündürür (Özdemir, 2018: 247). Bu bağlamda Alevilikte lokma inanışı, sadece bir beslenme veya yemek olgusu değil, aynı zamanda kutsiyet atfedilen ve ibadet mesabesine yükseltilen bir olgudur. Ersal ve Görgülü, Alevi inanç sisteminde yemek kültü üzerine yaptıkları değerlendirmelerde görgü ritüelindeki lokmanın kutsiyetini şu şekilde ifade eder:

“Alevi topluluklar tarafından ritüellerinde yenen yemek kutsal bir anlam kazanarak ‘lokma’ adını almıştır. Ritüellerde yenen diğer yiyecek ve içeceklere de lokma adı verilmektedir. Özelde ise cem ritüeli için tıglanan kurbanın etinden pişirilmiş yemeğe lokma denir. Alevi inanç sisteminde lokma kutsaldır. Lokmanın sunulduğu meydan, yenildiği sofrada kutsal kabul edilir. Bu sebeple ‘sofra açmak’ tabiri birçok yörede cem ritüeli icra etmek anlamında kullanılır ve sofraya açma görevine nail olmak Alevi inanç sisteminde inançsal bir mertebeye de tekabül eder” (Ersal ve Görgülü, 2017: 143).

Alıntıdan da anlaşıldığı gibi Alevi inancında lokma sunma kutsiyet atfedilen bir olgudur. *Görgü* romanında lokma ritüeli cem sırasında Alevi dedesinin şu sofraya duasıyla başlar: “Bismişah! Evvel Allah diyelim, gadim Allah diyelim. Geldi Hak sofrası, desturu Şah diyelim. Şah versin biz yiyelim, Şah’ın demine hû diyelim” (Kaleli, 1972: 157). Bundan sonra köy ahâlisinden Zeynel, dedenin önünde diz çöker, sofradan bir parça et alıp çatala takar ve dedeye sunar. Dede, çatalı tuttuğunda sarılıp saygıyla elini öper. Dede de Zeynel’in yanağından öper ve sunulan lokmayı yer. Çatalı indirirken Zeynel tekrar dedenin eline sarılarak öper ve boş çatalı alır. Dede, bundan sonra “Canlara lokma vereyim... Lokmamız artsın eksilmesin” (Kaleli, 1972: 157) sözleriyle saygınlık sırasına göre cemdekilere lokma dağıtır. Lokma sunumuna, “Allah, Muhammed, Ali üçlüsünden başlayalım” diyerek niyazda bulunur ve “Al, Hak erenlerin payı olsun” sözleriyle ilk lokmayı sunar. Lokmayı alanlar da belli bir ritüel içinde hareket eder. Her gelen önce saygıyla dedenin elini öper, sol elinin beş parmağını açarak göğsüne bastırır, sağ eliyle lokmayı yer ve daha sonra tekrar dedenin elini öpererek huzurdan uzaklaşır. Dede, her lokma sunuşunda farklı kişilere göndermelerde bulunur. İlk lokmada Hak erenlerin, ikincide Şah-ı Merdan Ali’nin, üçüncüde İmam Hüseyin’in olsun diyerek lokma dağıtır. Herkes doyduktan sonra dedenin talimatıyla sofraya duasına geçilir. Cemdekiler, sol elleriyle sofranın bir kenarından tutar. Dede “Allah Allah” çeker, ardından onlar da aynı nidayı tekrarlar. Sonra sağ ellerini hafifçe yumup ağızlarına götürürler ve heykel kesilmişçesine hareketsiz bir şekilde beklerler. Ardından dede yemek duasına başlar. Duasında başta Allah, Muhammed, Ali üçlemesi olmak üzere Aleviliğin yücelttiği isimler aracılığıyla şükürünü ifade eder. Dua süresince âmin yerine “Allah Allah” nidaları yükselir. Dua bittiğinde herkes kendi ağzında olan sağ elini öpüp niyaz eder. Daha sonra dua üstüne birer lokma daha alıp yerlerine çekilirler.

Lokma törenindeki “lokma öncesi, lokma yeme ve lokma sonrası” basamakları; Turner’ın geçiş ritüellerindeki “ayrılma, eşik dönemi ve tekrar bir araya gelme” aşamalarına benzetilebilir. Buna göre grup üyeleri birinci aşamada (lokma öncesinde) sıradandır, eşik evrede (lokma ritüeliyle) arınır ve üçüncü evrede aşama kaydetmiş olarak grupla tekrar bütünleşir. Eşik aşamada grup üyeleri arasında oluşan birlik, beraberlik ve dayanışma ise bu evrede komünitâsın kurulduğunu gösterir. Katılımcılar, kendi aralarında bir nevi yoldaş/kardeş hâline gelmişlerdir.

Anlatıda, Alevi toplumunun yaygın ritüellerinden biri olan “saz” çalmaya da yer verilir. Alevi inancında cemlerde saz çalan kişiye zakir denir. Saz, Alevi cemlerinin vazgeçilmezlerindendir. Cemde saz çalan zakir, Turner’ın terimleriyle grubun yaşlı ve kıdemli üyesi olan dedenin onayı ve talimatıyla müziğine başlar. Zakirlerin elindeki saza “Telli Kur’an” da denilir. Her saz çalıp deyiş söyleyen kişi âşık olamaz, âşık (zakir) olmak inanç sağlamlığı gerektirir. Alevi inancı zayıf olan bir kimse ne kadar iyi saz çalarsa çalsın ona zakir denmez (Dedekargınoğlu, 2010: 340). Bu bağlamda zakirlikte müzik kudretinden önce sazı çalan kişinin inançsal boyutuna bakılır.

Görgü romanında saz, bizzat dedenin kendisi tarafından çalınır. Dede, hem saz çalar hem de Alevi inancının kutsadığı kişilere ve olaylara dönük deyişler söyler. Özellikle Kerbela olayının ve Hz. Hüseyin’in şehit edildiği deyişler cemdekiler tarafından büyük bir coşkuyla karşılanır. Köylüler, “Ya Hüseyin Ya Hüseyin” diyerek gözyaşı döker ve feryatlar koparır. Dede, zaman zaman sazı elinden bırakarak çeşitli olaylar anlatır. Örneğin, dedenin “Güzel Hüseyin, can Hüseyin. Yiğit Hüseyin, mert Hüseyin. Mazlumun hakkı için kan veren, can veren Hüseyin. Yezit’e biat etseydi Hüseyin, gönüller sultanı olur muydu erenler?... Biat etseydi Yezit’e, bir valilik alırdı. Ama Hüseyin olamazdı; gönüllerde taht kuramazdı” (Kaleli, 1972: 161) söylevleri; cemdekileri gözyaşına boğar ve Yezit’e lanetler yağdırılır. Dede, ritüel sırasında zaman zaman sazını yere bırakır, dizlerine vurarak zikirler okur, cemdekiler de koro hâlinde ona katılır. Dolayısıyla

anlatıda saz ve müzik, eğlenceye değil; ibadete hizmet eden bir işlev üstlenir. Nitekim cemin sonunda Aleviliğin yücelttiği isimler aracı kılınarak tövbe edilir. Dede, saz eşliğinde bağışlanma diledikten sonra sazını kenara bırakır ve ritüel sona erer.

Anlatıdaki saz çalma ritüeli, eşik evredeki katılımcıların bir komünitas oluşturması, dayanışma içerisine girmesi ve bir nevi ayin yapması olarak değerlendirilebilir. Katılımcı öznelere, bu evrede tüm statülerinden soyunmuştur; zenginliğin yerini sıradanlık, cinsiyetin yerini cinsiyetsizlik, kibrin yerini alçakgönüllük vb. almıştır. Cemdeki komünitas üyeleri aynı duygu etrafında birleşmiş, çevrelerindeki varlıklara karşı benzer sevgi ve nefret duyguları içerisine girmiştir. Bu noktada saz, “bir ritüel simgesi olarak katılımcılar için ortak bir kutsallık taşıyan ritüel nesnesidir” (Akçakmak, 2021: 748). Komünitas üyelerini birleştiren, coşturan, duygulandıran, kötülüklerden arındıran ve kutsala yönelten bir işlev görür. Ritüeli yönlendirir ve müzik sırasında söylenen deyişlerle içeriği belirler. Bu bağlamda eşik evreden bir sonraki evreye geçiş aşamasına hizmet eder.

Romanda dikkat çeken bir diğer ritüel semah gösterisi olur. Cem ayinlerinin vazgeçilmezlerinden biri olan semahta, müziğin ritmine uygun olarak dönülür. Bu dans sırasında kadınlar ve erkekler birlikte döner (Coşkun, 2022: 196-198). Semahın temel aşamaları şu şekilde sıralanabilir:

“Başlangıç (Durağı) Aşaması: Semah, genellikle bir dua veya zikir ile başlar. Bu dua, katılımcıların içsel bir hazırlığa girmelerini sağlar. Semahın başlangıcında, topluluk bir araya gelir ve sakin bir ortamda manevi bir odaklanma sağlanır. Bu süreç, katılımcıların beden ve zihinlerini arındırıp, ibadetin ruhsal derinliğine geçiş yapmalarına yardımcı olur...”

Dönüş ve Hareket Aşaması: Semahın en belirgin özelliği, katılımcıların belirli bir düzen içinde dönmeleridir. Bu dönüş, sadece bedensel bir hareket olmanın ötesinde, derin bir anlam taşır. Evrenin döngüsünü, gezegenlerin hareketini ve insanın ruhsal yolculukta Hakikat'e ulaşma çabasını simgeler...

Sonuç ve Dua Aşaması: Semah tamamlandıktan sonra topluluk, genellikle bir dua ile ritüeli sonlandırır. Bu dua, toplu bir şükür ifadesi olup, semahın manevi amacına ulaşılmasının ardından katılımcıların içsel huzurunu ve barışını pekiştirir. Bu aşama, semahın sadece fiziksel bir aktivite değil, aynı zamanda ruhsal bir bağışlanma ve arınma süreci olduğunun altını çizer” (Akdakoğlu, 2025: 558-559).

Görgü romanında semah, dedenin yardımcısı olan rehberin saz ritüeliyle başlar. Rehber el öpüp, sağ elini göğsüne bastırdıktan sonra saz çalmaya başlar. Bu arada roman fon karakterlerinden Göğ Veli ve karısı ile Bektaş ve karısı sürünerek huzura çıkar ve dedenin karşısında el bağlayıp saf durur. Daha sonra rehber, makam tutturur ve dört can ağır ağır dönmeye başlar. Kollar baş düzeyinde, eller açık müzik eşliğinde bir sağa bir sola doğru hareket ederler. Biraz sonra hareketler hızlanır ve pervane dönüşü başlar. Öylesine hızlanırlar ki hareketleri gözle takip etmek imkânsızlaşır. Ritüelin sonuna doğru dedenin “Allah Allah” çekmesiyle semahçılar durur ve birbirlerinin sırtından kollarını dolayarak dedenin önünde saf olup ayak mühürler. Sonrasında dede kısa bir dua okuyarak hem semahı hem de görgüyü nihayete erdirir.

Semah, Turner'ın eşiksel evresine ve burada oluşan komünitasa örneklik teşkil edebilir. Kıdemli üye olan dede, katılımcıların “liminal durumuna eşlik eden rehber” (Kınlı ve Yükselsin, 2016: 386) vazifesindedir ve onun gözetiminde sürdürülen bu ayinde cinsiyet ayrımı gözetilmez, kadın ve erkekler aynı atmosferde birlikte hareket eder. “Katılımcılar semah dönüşünde yer ve gök arasında, şimdi ve zamanın ötesinde ‘bir’ olma hâlinedirler. An'ın deneyimi ile bir yandan da sınıflandırılmayan bir durum içerisindeyler” (Akçakmak, 2021: 747). Bu bağlamda eşik evre, geçmiş ile gelecek arasındaki bir tür araf veya boşluk konumundadır. Ritüel öznelere semah gösterisinde bulunmak suretiyle eşiği aşacaklarına, kutsala ulaşacaklarına, arınacaklarına ve bir

üst aşamada toplumla veya kutsalla yeni konumlarında buluşacaklarına inanır. Bu bağlamda semah ritüeli bir anlamda Allah’a ulaşma yolunda eşik evrede icra edilen bir tür gösteri olarak da değerlendirilebilir.

Romanda Alevi inanışındaki “musahiplik” uygulamasına da yer verilir. Musahiplik, Alevilikte evli iki bireyin dünya ve ahirette yol arkadaşı olacaklarına dair verdikleri sözü ifade eder. Belli ritüeller eşliğinde icra edilir, cem ortamında ve herkesin huzurunda gerçekleşmelidir. Musahip erkekler birbirlerine “kardeşlik” veya “ahretlik”, kadınlar ise “bacılık” diye hitap ederler (Dedekargınoğlu, 2016: 95-97). Musahiplik, toplumsal yönü ağır basan bir uygulamadır. Bu yolla musahipler, birbirlerine ve ailelerine maddi/manevi olarak sahip çıkmakta ve toplumsal birlikteliğe katkı sağlamaktadır. Çünkü bir nevi kardeşlik olarak nitelendirilebilecek olan musahiplik; birbirlerini inanış, davranış, ekonomik vb. yönlerden hem korumayı hem de yoldan çıkmayı (Alevi inanışından kopmayı veya buna aykırı hareket etmeyi) engelleyen bir uygulamadır.

Görgü romanında musahiplik, cem sırasında fon karakterlerden Rıza ile Cumali’nin eşleriyle birlikte musahip olmak için başvuruda bulunmalarıyla başlar. Bu dört kişi Alevi dedesinin huzuruna çıkıp el etek öptükten sonra ellerini göbeklerinin üzerinde saygıyla bağlayıp beklemeye başlar. Dede, rehberden (yardımcı) musahipliğe başvuranların eksikliğinin olup olmadığını sorar ve ardından törene geçer. Dede, Allah-Muhammed-Ali üçlemesiyle başlar, ardından tarikçiden erkân değneğini alır ve göğsünün üzerinde dik tutar. Musahip kardeşler önce kucaklaşır, ardından yüzleri birbirine dönük şekilde yere uzanır. Rıza, sol elini Cumali’nin başının altına; Cumali de sağ elini Rıza’nın başının altına koyar. Boşta kalan elleriyle de birbirlerinin beline sarılırlar. Böylece tam bir kucaklaşma ve kardeşlik meydana gelir. Ardından rehber, onların üzerine örtü serer ve dede, erkân değneğiyle üç kez hafifçe sırtlarına vurur. Ardından Senem ve Zeynep de kalkıp dedenin sağ kolunun altına girer ve tören sazın çalmasıyla sona erer.

Musahiplik uygulaması, Turner’ın kavramlarıyla ifade edildiğinde “üyeliğe kabul töreni” (2018: 204) olarak değerlendirilebilir. Eşik evredeki bu tören ile katılımcılar üst evreye geçer, statü değiştirir, birbirleriyle kardeş hâline gelir ve geçiş ritüelinin son aşaması olan bütünleşme ve birleşme gerçekleşir. Bu durum, törenin “bir olma anının yaratımı ve akış deneyiminin gerçekleşmesi” (Akçakmak, 2021: 740) amacına hizmet eder. Bu bağlamda musahiplik, cem ritüelindeki komünitas üyeleri arasındaki birlik ve beraberliğe katkı sağlayan bir işlev üstlenir. Grup üyeleri, musahiplik uygulamasıyla hem birbirlerini denetler hem de koruyup kollar.

Sonuç

Alevilik, kökeni Hz. Peygamber (sav) dönemine kadar giden ve Hz. Ali’yi sevmeyi/yüceltmeyi temel şiar edinmiş bir inanç sistemidir. Aleviliğe mensup olan kişilerin yılda en az bir kez cem törenlerine katılması, bir yılın muhasebesini yapması, yaptığı hatalardan dönüşler sergilemesi, ikrarını tazelemesi vb. gerekmektedir. Bahsi geçen bu uygulamalar çoğunlukla cem törenlerinde Alevi dedeleri rehberliğinde ve ayinsel bir atmosferde gerçekleştirilir. Törenlerdeki her ritüelin belli bir zamanı, mekânı, yöntemi ve şekli vardır. Bu bağlamda cem törenlerindeki neredeyse bütün olay ve unsurlar, belli bir düzen çerçevesinde gerçekleştirilir.

Bu çalışma bir Alevi köyünün konu edildiği *Görgü* romanındaki Alevi ritüellerini Turner’ın eşiksellik ve komünitas kavramlarıyla yorumlamayı hedeflemektedir. Afrika kabileleri üzerine araştırmalar yapan Turner, orada karşılaştığı birçok ritüelin evrensel olduğunu ve belli bir amaca hizmet ettiğini savunur. Bu bağlamda eşikselliği, ayinin ortası ve bir tür geçiş aşaması olarak değerlendirir. Komünitası ise eşiksel aşamada bir arada olan grup üyeleri arasındaki dayanışmayı ifade eden bir kavram olarak kullanır. Turner, toplumsal yapıda karşılaştığı birçok ayinin eşik

öncesi, eşik ve eşik sonrası olmak üzere üç aşamadan oluştuğunu savunur ve birçok örnek ritüelle bu tezini güçlendirir.

Bir anlatı türü olarak roman, olmuş ya da olması muhtemel olayları işler. Kurgusaldır, gerçeğe dayanmak zorunda değildir. Özellikle bilim kurgu, fantastik vb. roman türleri realiteden oldukça uzak olan türlerdir. Bununla birlikte bulunduğu dönemi yansıtan tarihî, belgesel, biyografik, toplumsal vb. romanlar; toplumsal yaşamın ekonomi, din, gelenek, giyim vb. birçok yönünden izler taşır. Lütü Kaleli'nin *Görgü* romanı, yazarın doğup büyüdüğü Malatya'nın kırsal kesimini resmettiği bir eserdir. Didaktik bir yaklaşım sergilenen romanda Alevilik inanç ve gelenekleriyle ilgili birçok ritüel örneklenmiştir.

Anlatıdaki ritüellere Turner'ın kavramlarıyla yaklaşıldığında romandaki birçok merasimin eşiksel evrede gerçekleştiği ve katılımcıları bir sonraki evre olan toplumla/grupla birleşmeye/bütünleşmeye hazırladığı tespit edilmiştir. Turner'ın eşiksel evrede grubun yaşlı ve kıdemlisine tam itaat etme söylemi, Alevi ritüellerinde dedeye/pire teslim olma şeklinde karşımıza çıkar. Turner, eşiksel evrenin katılımcıları kötülüklerden arındırdığını öne sürer. Romanda bu durum Alevi dedesinin tasavvufi nasihatleri ve katılımcıları iyiye/doğruya, erdeme/adalete sevk etmesi şeklinde karşılık bulur. Eşik evredeki katılımcıların birlik ve dayanışma sergileyerek komünitas oluşturmaları ise anlatıda cem törenine katılanların aynı hissiyat içerisinde hareket etmesi ve kaynaşması şeklinde temsil edilir. Nitekim romanda cem törenleri, komünitası bozan üyeleri ayıklamakta, düşkünlük sistemiyle tecrit etmekte ve hatalarından arınan katılımcıları tekrar aralarına kabul etmektedir. Anlatıdaki saz, semah gösterileri ve musahiplik ritüelleri de komünitas içindeki birlikteliğe katkı sağlayan ve eşik evredeki öznelere bir üst evreye hazırlayan işlevler üstlenir.

Netice itibarıyla Turner'ın geçiş ritüellerini açıklamak için ortaya attığı eşiksellik ve komünitas kavramlarının anlatıdaki birçok Alevi ritüeliyle paralellik arz ettiği görülmüştür. Bu bağlamda ritüellerin ortaya çıkışı, öncesi ve sonrası, sembolize ettikleri değerler, hizmet ettikleri amaçlar, katılımcılar arasında oluşan dayanışma vb. birçok yönden benzer özellikler taşıdığı değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Akçakmak, H. B. (2021). "Eşiksellik ve Komünitas Kavramları ile Cem Ritüelinde Müzik Kullanımına Bakış", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (24), s. 739-751.
- Coşkun, G. (2022). "Alevilikte Cem ve Semah'ın Kaynağı Olarak Görülen Miraç Hadisesi ve Kırklar Cemi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 103, s. 187-203.
- DABF (2008). *Alevi-Bektaşî İnançının Esasları*, Danimarka: Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu.
- Dedekargınoğlu, H. (2010). "Dünkü ve Bugünkü Alevilik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56, s. 325-348.
- Dedekargınoğlu, H. (2014). "Muharrem ve Aşure", *Hünkâr Alevilik Bektaşîlik Akademik Araştırmalar Dergisi*, Haziran, s. 31-48.
- Dedekargınoğlu, H. (2016). "Dede Garkın Ocağı'nda Musahiplik Uygulaması Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 78, s. 91-112.
- Dikmen, Ö. (2025). *Cumhuriyet Sonrası Türk Romanında Alevilik İnançının Yansımaları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzincan.
- Ersal, M. ve Görgülü E. D. (2017). "Yemekten Ritüel Yaratmak: Alevi İnanç Sisteminde Yemek Kültürü", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 16, s. 139-199.
- Erseven, İ. C. (2005). *Çağdaş Türk Romanı ve Öyküsünde Aleviler*, İstanbul: Alev Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1963). *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.

- Güven, U. Z. (2018). “Kültür, Gündelik Hayat ve Teatrallık İlişkisi Açısından Performans Antropolojisi”, *Anthropology*, (36), s. 103-123.
- Harmancı, M. ve Otyakmaz, A. H. (2023). “COVID-19 Salgınına Yönelik Alternatif Şifa Arayışında Kutsal Mekân Ziyareti: Yuşa Türbesi Örneği”, *Folklor/Edebiyat*, 114, s. 533-551.
- Kaleli, L. (1972). *Görgü*, İstanbul: Yörük Matbaası.
- Kaplan, M. (2006). *Nesillerin Ruhu*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaptan, V. (2025). “Performans Teori Bağlamında Cem Ritüellerindeki Miraçlama Bölümünün İcrası ve Zakirlik İlişkisi (Ergene Cemevi Örneği)”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(35), s. 105-118.
- Keleş, E. (2025). Eline, Beline, Diline Sahip Olma Bilinci. <https://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/VaazProjeleri/Eline,%20Beline,%20Diline%20Sahip%20Olma%20Bilinci.pdf>. Erişim tarihi: 30.05.2025.
- Kınlı, H. D. ve Yükselsin, İ. Y. (2016). “Eşikler, Müzikler ve Liminalite: Profesyonel Roman Müzisyenler ve Bergama Yöresi Evlilik Ritüellerindeki Liminal Roller”, *International Journal of Human Sciences*, 13(1), s. 375-399.
- Küçükaksoy, M. E. (2017). “Müziğin Performans Sürecindeki ‘Sihirli Birliktelik’: Müzikal Komünite”, *Rast Musicology Journal*, 5(3), s. 1732-1744.
- Özbilgin, Z. (2011). “Alevilikte Düşkünü”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, s. 411-414.
- Özbudun, S. ve Uysal, G. (2012). *50 Soruda Antropoloji*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Özbudun, S.; Şafak, B.; Altuntek, S. (2005). *Antropoloji: Kuramlar/Kuramcılar*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özdemir, C. (2018). “Alevi-Bektaşî Kültüründe ‘Lokma’ Geleneği”, *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, s. 247-264.
- Parın, K. (2020). “Lütfi Kaleli”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kaleli-lutfi>. Erişim tarihi: 30.05.2025.
- Rençber, F. (2013). “Anadolu Aleviliğinde Görgü Cemi: Adıyaman Örneği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34, s. 197-231.
- Rençber, F. (2014). “Adıyaman Alevîlerinde Türbe veya Yatur Ziyareti”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 71, s. 209-220.
- Sarkın, M. U. (2014). *Türk Romanı ve Öyküsünde Alevilik-Bektaşîlik*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi: Tokat.
- Timur, K. (2009). “Tanzimat Dönemi Türk Romanında Din Duygusu ve İnançlar”, *Turkish Studies*, 4, s. 2089-2125.
- Turner, V. (2018). *Ritüeller Yapı ve Anti-Yapı*, çev. Küçük, N., İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tüncer, E. (2021). “Ritüel, Eşiksellik ve Dayanışma: Çori Bori Ziyaret Evi Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(42), s. 25-34.
- Yılmaz, S. (2020). “Sahne Sanatlarının Eşikselliği: Geçiş Ritüelleri Bağlamında Bir Alan Araştırması”, *Conservatorium*, 7(1), s. 41-56.